

Krekó Péter

ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar,
Társadalom- és Nevelépszichológiai Tanszék
Political Capital Institute
krekopeter@hotmail.com

JOBBDALI EXTREMIZMUS IRÁNTI IGÉNY MAGYARORSZÁGON ÉS IZRAELBEN¹

A tanulmány azt vizsgálja, hogyan változott az elmúlt tíz évben a jobboldali extrémizmus iránti igény Magyarországon és Izraelben. A Political Capital Institute European Social Survey nemzetközi adatbázisán kifejlesztett mérőeszköze (Jobboldali Extremizmus iránti Igény Index, DEREK) szerint mindkét országban meglehetősen magas, ráadásul 2002 és 2009 között számottevően növekedett, azon válaszadók aránya, akik pszichológiailag, tehát attitűdjeik és értékeik vonatkozásában fogékonyak a szélsőséges jobboldali (rendszerellenes, sovíniszta, xenofób, tekintélyelvű) ideológiákra. Ez a mintázatában és okaiban különböző jelenség mindkét országban az erősen nacionalista, sovíniszta és kisebbségellenes politikai pártok megerősödéséhez vezetett a 2009-es és 2010-es választásokon. Az írás nemzetközi összehasonlításban áttekinti a DEREK alindexeinek (1: előítéletesség, 2: rendszerellenesség, 3: jobboldali értékorientáció, 4: félelem, bizalmatlanság és pesszimizmus) alakulását, és felvillantja az idegenellenes, tekintélyelvű, rendszerellenes tendenciák megerősödésének lehetséges okait.

SZÉLSŐJOBBDAL A PIACON: KERESLET ÉS KÍNÁLAT

Az alábbiakban a Political Capital Institute által, saját módszertan alapján kifejlesztett Jobboldali Extremizmus Iránti Igény Index (Demand for Right Wing Extremism, DEREK) segítségével tárjuk fel azokat az attitűd-, és értékváltozásokat, melyek a vizsgált két országban a politikai folyamatokat megítélésünk szerint alapvetően határozták meg az elmúlt években.

A DEREK egy százalékos mérőszám: azon válaszadók arányát mutatja meg, akik egy adott társadalomban pszichológiailag (attitűdjeik és értékeik mintázatát tekintve) fogékonyak a sovíniszta, tekintélyelvű, rendszerellenes jobboldali ideológiákra és az ezekből levezethető politikai döntésekre – tehát a potenciális jobboldali extrémisták arányát. Az index módszertanát korábbi írásokban már részletesebben bemutattuk (Political Capital, 2010, Kerekó és Molnár, 2010), így ehelyütt az index metodikáját csak olyan terjedelemben mutatjuk be, ami az eredmények értelmezéséhez feltétlenül szükséges.

Modellünk a szélsőjobboldal politikai erősödésének vizsgálatakor a „kereslet” és a „kínálat” szembeállításán alapul. Ez nem új megközelítés: ebben a keretben vizsgálta ezt a jelenségek körét már számos szerző, többek között Mudde (2007), Norris (2005), Rygren, (2007), Carter (2005), Kitschelt (2007) is. A *társadalmi keresletet*

¹ Köszönet Molnár Csabának, a Political Capital elemzőjének a számításokban nyújtott segítségért, illetve Novák Attilának és Ghanem Nuseibehnek, hogy az izraeli adatok értelmezésében hasznos javaslatokkal láttak el.

a korábbi szerzőkkel összhangban úgy közelítjük meg, mint a választók attitűdökben és értékekben megmutatózó igényét a szélsőjobb oldali által kínált jellegzetes politikai válaszokra és a jobboldal retorikájára, a *kínálati* oldal pedig a szélsőjobb oldali pártok és mozgalmak ideológiai, szervezeti és vezetési hatékonyságát írja le. A jobboldal iránti erős társadalmi igény szükséges, de közel sem elégséges feltétele a szélsőjobb oldali megerősödésének (Karácsony és Róna, 2010). Szükséges, mert egy olyan társadalomban, ahol a választók nem fogékonyak a szélsőjobb oldali ideológia valamely aspektusára (rendszerkritika, elitkritika, előítéletesség, nacionalizmus), ott a szélsőjobb oldali pártoknak nincs valódi esélyük arra, hogy jelentős társadalmi bázist gyűjtsenek maguk köré. Közel sem elégséges ugyanakkor, hiszen közel sem biztos, hogy ha a kisebbségellenes, tekintélyelvű politikára a társadalomban kimutathatóan erős a fogadókészség, akkor az automatikusan „kitermel” egy intézményes, erős szélsőjobb oldali pártot. Ennek akadályai lehet például a politikai elit konszenzusa, illetve a szélsőjobb oldalt politikai és jogi eszközökkel elnyomni kívánó represszív politikai környezet (mint például Németországban), vagy egyszerűen egy politikailag potens és a választókat megszólítani képes jobboldali populista párt hiánya. Ebből következően – bár a legtöbb esetben megfigyelhető az együttjárás – azokban az országokban, ahol magas a DEREK-index értéke, nem feltétlenül találunk erős szélsőjobb oldali pártokat és mozgalmakat, ugyanakkor ott is lehetnek jelentős jobboldali radikális erők, ahol az index értéke alacsony².

Bár az általunk kialakított és az elkövetkezőkben bemutatásra kerülő Jobboldali Extremizmus Iránti Igény Index (DEREK) deklaráltan a keresleti oldalra fókuszál, ez nem jelenti azt, hogy magunk ezen magyarázati elv kizárólagosságában hinnénk. Véleményünk szerint a jelenség okai csak a keresleti és a kínálati tényezők együttes figyelembevételével tárhatóak fel³. A kereslet és a kínálat ráadásul, bár külön is vizsgálható, folyamatos kölcsönhatásban formálódik: a pártok maguk is hatnak a közvéleményre és tevékenységükkel akár átformálhatják a társadalmi-politikai törésvonalakat is (Enyedi, 2005), illetve a közvélemény tendenciái is formálják a pártrendszert. Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy ahol magas az igény, ott kifejlődik az erős szélsőjobb, viszont a magas igény rendszerint a politikai rendszer több szereplőjét (akár a középben álló pártokat és kormánypártokat) is szélsőségesebb irányba tolja.

A magyar és az izraeli adatok elemzése egyébként kifejezetten arra utal, hogy a keresletre fókuszáló elemzés a pártpolitikai trendek előrejelzése szempontjából is gyümölcsöző lehet, a jobboldali extrémizmus iránti kereslet látványos növekedése ugyanis mindkét országban a radikális jobboldali pártok szavazatarányokban is megmutatózó erősödésével járt együtt.

² Fontos ezen a ponton azt is hozzátenni, hogy egyes szélsőjobb oldaliaként, radikális jobboldaliaként vagy jobboldali populistaként jellemzett pártok politikájában is hatalmas minőségi különbségek vannak, példaként elég összevetni mondjuk a Geert Wilders vezette holland Szabadságpárt és a magyar Jobbik zsidókkal, homoszexuálisokkal vagy éppen a demokratikus szabadságjogokkal kapcsolatos véleményét.

³ Magunk erre tettünk kísérletet a Political Capital 2009-es Látélet tanulmányában is (Gimes, Juhász, Kiss, Krekó, 2009).

AZ INDEX RÖVID BEMUTATÁSA

A jobboldali extremista ideológiák iránti pszichológiai igényt mérő DEREK-et a Political Capital saját elméleti modell alapján a két évente frissülő és 33 országot felölelő átfogó, reprezentatív mintás attitűd- és értékvizsgálat, a European Social Survey adatbázisán (ESS, Round 1–4.) végzett saját számítások alapján fejlesztette ki. Az elméleti modell kialakítását, az ezekhez illeszkedő kérdések kiválasztását, csoportosítását és a feltételrendszerek meghatározását a Political Capital elemzői végezték el. Az ESS adatfelvételét két évente külön „hullámokban” ismétlik meg, az adatfelvételt helyi közvélemény-kutató intézetek végzik⁴. A nyilvános, reprezentatív közvélemény-kutatási adatbázis úgynevezett „core modulját” használtuk fel, tehát olyan kérdéseket, melyek minden adatfelvételben szerepelnek, ez pedig lehetővé teszi az index kiszámítását minden új adatfelvételi hullám esetében.

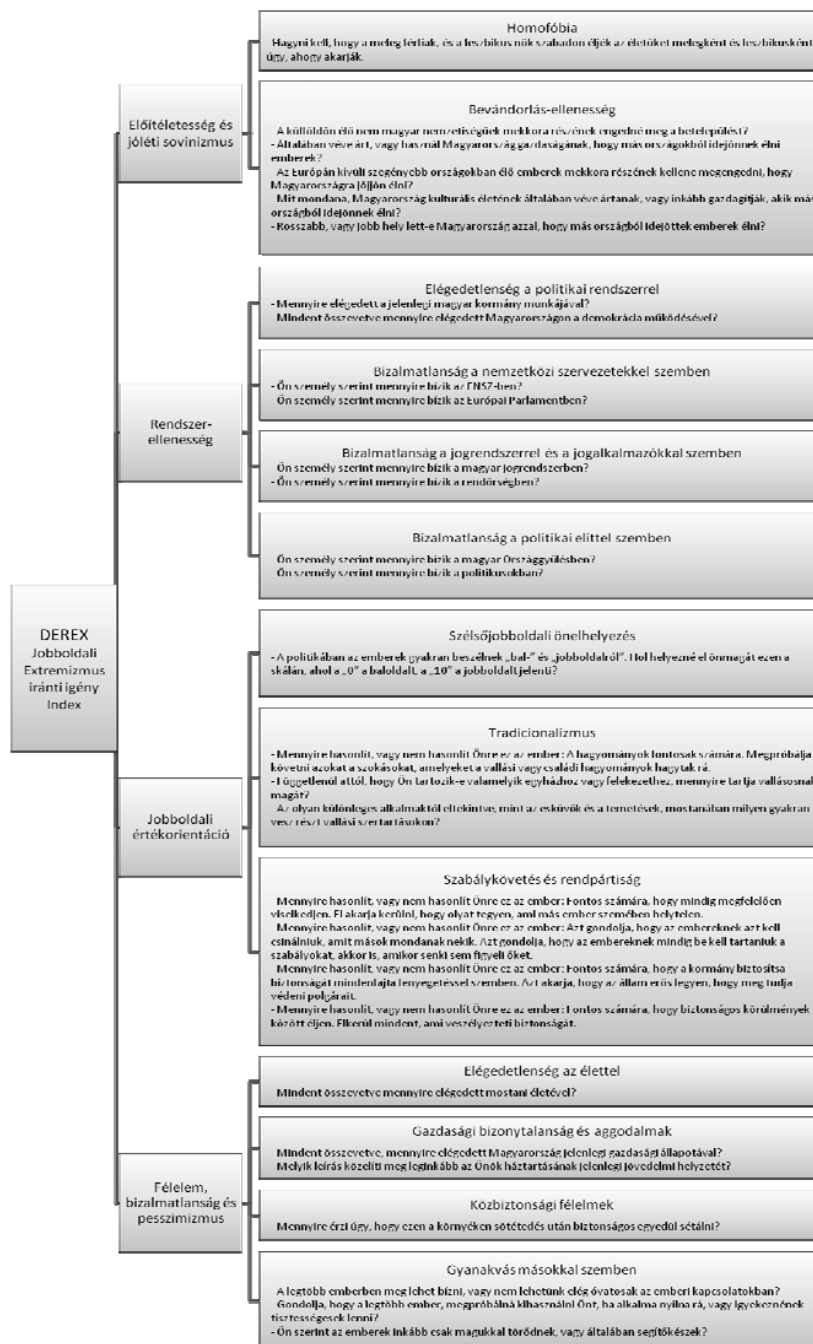
A Jobboldali Extremizmus Iránti Igény Index (DEREK, a struktúráját lásd az *1. ábrán*) alindexeinek kialakításánál alapvetően deduktív utat követtünk⁵, – ugyanakkor az egyes komponensek és az ezekre épülő alindexek kialakításában az ESS kérdéssorára, illetve az egyes tételek közötti együttjárási mintázatokra is támaszkodtunk. Az Index „deduktív”, logikája ellenére alábbiakban mégis „alulról felfelé” mutatjuk be vázlatosan a hierarchikus modellünket, hogy ezzel érthetővé váljon az index kialakításának módja.

Hierarchikus modellünknek (lásd az *1. ábrát*) összesen négy szintjét mutatjuk be.

- 1. Tétel-szint.** A European Social Survey adatbázisából összesen 29 tételt használtunk fel az Index összeállításához. A tételeket alapvetően az alindexekhez konceptuális alapon, „face validity” alapján választottuk, ugyanakkor a tételek kiválasztásában, komponensekbe, majd alindexekbe rendezésében az egyes tételek közötti korrelációs mintázatok is szerepet játszottak.
- 2. Komponens-szint.** A különböző alindexeket 1–5 tételből álló komponensekbe rendeztük. A komponensek egyrészt segítenek az alindexek konceptuális értelmezésében, másrészt az alindexek kiszámításában is segítséget jelentenek. Az előítéletességre vonatkozó kérdéseket például két komponensbe rendeztük: homofóbia és idegenellenesség, és az a válaszadó minősült előítéletesnek, aki vagy a homoszexuálisoktól és leszbikusoktól megtagadná azt a jogot, hogy szabadon éljék az életüket, vagy szélsőségesen bevándorló-ellenes válaszokat ad (például egyáltalán nem engedne be más etnikumú bevándorlót az országba).

⁴ Magyarországon az első két hullám adatfelvételét a Tárki, a harmadik és negyedik adatfelvételt a Gallup Intézet végezte, Izraelben az első és a negyedik hullám adatfelvételét is a B. I. and Lucille Cohen Institute for Public Opinion Research végezte el.

⁵ A négy alindexet megalapozó szakirodalmi és elméleti összefoglalót lásd Krekó és Molnár, 2010.

1. ábra: A DEREK struktúrája az egyes alindexekhez tartozó kérdésekkel

3. Alindexek szintje. Elméleti előfeltevésünk szerint a jobboldali extrémizmus iránti igénynek alapvetően négy fő kategóriája különíthető el.⁶ Olyan négy alindexet választottunk, mely mind a fogalom köznyelvi használata, mind a korábbi szakirodalmi előzmények alapján ideológiai, illetve pszichológiai szempontból szerves részét képezi a szélsőséges jobboldali beállítottságnak⁷.

a) Előítéletesség és jóléti sovinizmus. Ebbe az alindexbe azok a válaszadók kerültek, akik felállított kritériumrendszer szerint korlátoznák a homoszexuálisok jogait a szabad életre, nem engednék be az országba más országokból és szegényebb országokból származó bevándorlókat, vagy meg vannak arról győződve, hogy a bevándorlás saját országának három szempont közül legalább kettőből (gazdasági, kulturális, illetve általában „élhetőség” szempontjából) nagyon rosszat tenne. Mivel a kérdések között van olyan is, mely kifejezetten a más országokból származó, illetve a nem magyar nemzetiségű bevándorlók távoltartására kérdez rá, ebben az alindexben a *nemzeti sovinizmus* is megjelenik.

b) Jobboldali értékorientáció. Ebbe az alindexbe azon válaszadók kerültek be, akik a kiválasztott kérdések alapján a bal-jobb skála jobb szélén helyezik el magukat, vagy erős vallásos-tradicionalista beállítottsággal, vagy erős szabálykövetéssel és rendpártisággal jellemezhetőek⁸.

c) Rendszerellenesség. Ezen kategória azon válaszadókból állt, akik vagy a politikai elittel szemben (politikuskok és országgyűlés), vagy a jogrendszerrel és jogalkalmazókkal szemben (rendőrség és jogrendszer) vagy a nemzetközi szervezetekkel (Európai Unió és ENSZ), vagy a politikai rendszerrel (kormány és demokrácia) szemben szélsőségesen bizalmatlanok⁹.

d) Félelem, bizalmatlanság és pesszimizmus. A minta tagjai közül azok kerültek bele ebbe a kategóriába, akik vagy bizalmatlanok más emberekkel szemben – ez a „horizontális” bizalom – vagy erősen elégedetlenek az életükkel, vagy kedvezőtlennek ítélik meg az ország és háztartásuk anyagi helyzetét.

4. Index-szint. A DEREK index azok arányát mutatja, akik a négy alindex feltételei közül legalább háromnak megfelelnek: például az egyszerre idegenellenes, rendszerellenes és jobboldali értékek orientációval jellemezhető válaszadók. Ezzel a szigorú feltételrendszerrel az index azon válaszadók arányát vizsgálja, akik szélsőséges nézeteik miatt, ha a társadalom meghatározó hányadát alkotják, valóban fenyegetést jelenthetnek a politikai-gazdasági rendszer stabilitására. Ezen besorolás

⁶ A továbbiakban az alindexek elnevezéseit *dőlt* betűvel szedjük.

⁷ Az egyes alindexek kialakításának elméleti és szakirodalmi hátterét lásd Krekó és Molnár, 2010.

⁸ A Szabálykövetés és Rendpártiság a tekintélyelvűséghez hasonló, Schwartz (2003) értékskálájának tételeiből, de nem a schwartzi módszertannal kialakított komponens.

⁹ Felmerülhet ezen a ponton kérdésként, lehet-e valaki egyszerre „tradicionalista” és „rendszerellenes”. A válasz egyértelműen igen: a *tradicionalizmus* komponense a vallásossággal és a hagyománykövetéssel kapcsolatos tételeket tartalmaz, míg a *rendszerellenesség* a politikai intézmények elfogadásáról szól.

(négyből legalább három kategória) előnye, hogy egyfajta heterogenitást is megenged: a jobboldali extrémizmusnak ugyanis nem csak egyfajta formája létezik.

Bár az Index értékeinek kiszámítása voltaképpen halmazok segítségével megfogalmazható kritériumrendszer és nem hagyományos skálaszerkesztési eljárások alapján történt, kiszámítottuk azt is, hogy a DEREK index és alindexei mekkora reliabilitással rendelkeznek (1. táblázat). Az eredmények szerint a DEREK index megfelelő megbízhatósággal rendelkezik (Cronbach alpha=0,87). Az alindexek közül a legalacsonyabb belső konzisztenciával a *jobboldali értékorientáció* alindexe rendelkezik (Cronbach alpha=0,64), az összes többi alindex belső konzisztenciája megfelelően magas.

Az index értékei mind a komponensek, mind az alindexek és az index szintjein százalékos értékeket adnak meg: azon 15 évnél idősebb válaszadók szintjét, akik beleesnek az adott, több kérdés együttes használatával kialakított kategóriába.

1. táblázat: Az egyes alindexek és a teljes index belső konzisztenciája

	Tételek száma	Cronbach alfa
előítéletesség és jóléti sovínizmus	6	0,81
rendszerellenesség	8	0,90
jobboldali értékorientáció	8	0,64
félelem, bizalmatlanság és pesszimizmus	7	0,76
DEREK index	29	0,87

AZ EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA:

A VIZSGÁLT ORSZÁGOK POZÍCIÓJA A NEMZETKÖZI RANGSORBAN

A legutóbbi, 2009-es adatok alapján a potenciális jobboldali szélsőséges válaszadók aránya Magyarországon 21%, Izraelben 16%, ezzel Magyarország a 32 ország rangsorában az ötödik, Izrael pedig a hetedik. Ha csak Európa térképét vizsgáljuk, jól látható, hogy elsősorban a keleti, másodsorban a déli országok azok, ahol a jobboldali extrémizmus magasabb értékeket mutat. Jellemzően azok az országok, ahol az elmúlt nyolcvan évben diktatórikus rezsimek működtek huzamosabb ideig: keleten a második világháború előtt és alatt jobboldali, utána baloldali totalitárius rezsimek, délen (Olaszország, Portugália, Görögország) pedig jobboldali diktatúrák. Érdekes kivétel (Németországon kívül) Spanyolország, ahol bár nagyon későn bukott meg az igen hosszú időn keresztül regnáló diktatórikus, majd autoriter Franco-rezsim, az index értéke viszonylag alacsony szinten maradt. A legalacsonyabb Jobboldali Extrémizmus Iránti Igényt a skandináv országokban találhatjuk, itt a lakosság alig egy-két százaléka fogékony az ilyen ideológiákra. Nyugat-Európában egyedül Portugáliában tapasztalhatunk számottevő, és Nagy-Britanniában kismértékű emelkedést, más országokban a DEREK index inkább csökkenést mutat.

A 2003-as rangsorban még mind Magyarország, mind Izrael esetében alacsonyabb értéket láthatunk. Az első adatfelvétel esetében, 2002–2003-ban¹⁰ Magyarországon a jobboldali extrémizmus iránti igény 10, Izraelben 13 százalékos volt. Az erősödés hátterében természetesen teljesen különböző és társadalom specifikus politikai okok állnak, melyeket semmilyen szempontból nem érdemes együtt kezelni. Alábbiakban a két ország esetében alaposabban is megvizsgáljuk a változások mintázatait és kísérletet teszünk azok értelmezésére.

JOBBDALI EXTREMIZMUS IRÁNTI IGÉNY MAGYARORSZÁGON

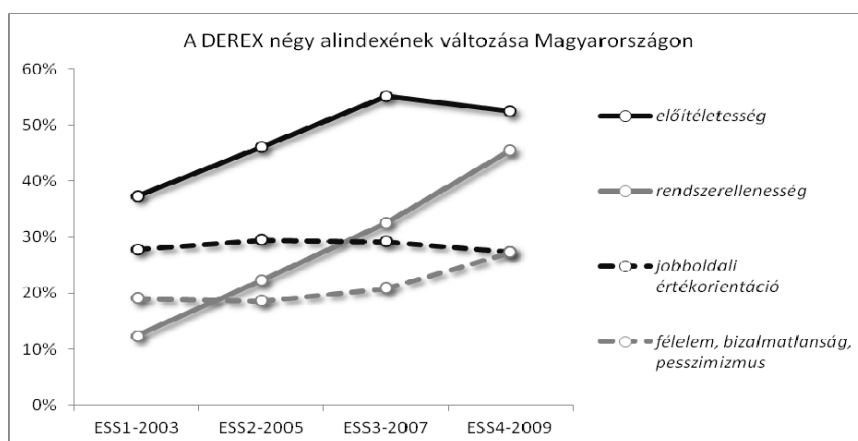
Magyarországon a 2009-es adatok alapján a 15 év feletti populáció több mint ötöde jellemezhető olyan potenciális jobboldali extrémistaként, aki ideológiai és pszichológiai szempontból fogékony lehet a szélsőjobboldal retorikájára és politikai javaslataira, illetve elfogadja annak eszközrendszerét. Ez az arány az elmúlt években több mint megduplázódott, 2003-ban a potenciális jobboldali extrémisták aránya még csak 10% volt ($F=36,616$; $p<0,01$). A szélsőjobboldal intézményes megerősödése csak 2009-ben következett be (2. táblázat), aminek elsődleges oka a kínálati oldal átalakulása volt. A Jobbik 2006-os választások utáni elnökváltását és a Magyar Gárda 2007-es megalakulását követően a kínálati oldalon a Jobbik ekkorra tudott vonzó alternatívát nyújtani az előítéletes, rendszerellenes, tekintélyelvű attitűdökkel rendelkező választók számára. Az alindexek szintjén jól látható, hogy az erősödés fő forrása a rendszerellenes érzelmek erősödése volt: a rendszerellenes válaszadók aránya gyakorlatilag megnégyszereződött az utóbbi időszakban (lásd 2. és 3. ábra, 3. táblázat). Fontos ugyanakkor az *előítéletesség* rendkívül magas szintje is: az adatok szerint a magyar válaszadók több mint fele jellemezhető erős előítéletességgel, és ebben a 2009-es adatok alapján csak Lettország és Törökország múlja felül hazánkat.

2. táblázat: A jobboldali radikális pártok listás szavazataránya Magyarországon, 2002–2008 választási eredményei a legutóbbi három választáson.

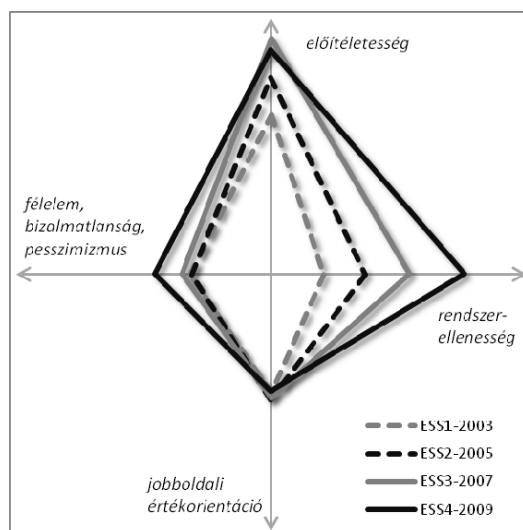
	2002 (ogy*)	2004 (ep**)	2006 (ogy*)	2009 (ep**)	2010 (ogy*)
MIÉP	4,4%	2,4%	2,2%	–	0,03%
Jobbik	–	–	(közös lista)	14,8%	16,7%
Összesen	4,4%	2,4%	2,2%	14,8%	16,7%

* országgyűlési választás; ** EP-választás

¹⁰ Az elkövetkezőkben az egyszerűsítés érdekében az adatfelvételi időpontokra 2003, 2005, 2007 és 2009-ként fogok utalni. A tényleges adatfelvételi időpontok a következők voltak: Magyarország esetében: 1. hullám: 2002. 10.29–2002.11.26.; 2. hullám: 2005.04.02–05.05.; 3. hullám: 2006.11.21–2007.01.28.; 4. hullám: 2009.02.20–2009. 04.20. Izrael esetében: 1. hullám: 2002.10.15–2003. 01.15.; 4. hullám: 2008.08.31– 2009.03.13. (Izraelben a 2. és 3., hullámban nem történt adatfelvétel).

2. ábra: A DEREK alindexeinek alakulása, 2003–2009

3. ábra: A DEREK alindexeinek alakulása, 2003–2009

3. táblázat: A DEREK és alindexeinek értékei, 2003–2009.

	2003	2005	2007	2009
előítéletesség és jóléti sovinizmus	37,3%	46,1%	55,1%	52,4%
rendszerellenesség	12,4%	22,3%	32,6%	45,5%
jobboldali értékorientáció	27,8%	29,5%	29,1%	27,3%
félelem, bizalmatlanság és pesszimizmus	19,1%	18,6%	20,9%	27,2%
DEREK	9,9%	11,8%	17,4%	20,7%

Előítéletesség és jóléti sovinizmus

A hazai társadalom előítéletessége nem új fejlemény, a rendszerváltás óta szisztematikusan végzett vizsgálatok egyik fő tanulsága, hogy a magyarokat – a középkelet európai országok többségével egyetemben – az etnikai és szexuális kisebbségekkel kapcsolatos nagyfokú intolerancia jellemzi. Ez összefügg a társadalmi fenyegetettség-érzés magas szintjével is, ugyanis általában azokkal a csoportokkal szemben vagyunk intoleránsak, melyeket fenyegetőnek is látunk.

Nyugat-Európa legtöbb országában a mérések szerint csökkenőben van az előítéletesség, jelentősebb erősödést az adatbázis alapján az utóbbi időben csak Ausztriában láthatunk, ahol 2003 és 2007 között szignifikánsan, 16-ról 22%-ra nőtt az előítéletesség ($F=21,666$, $p<0,01$) Kelet-Európa országaiiban azonban ez a csökkenés jóval kevésbé figyelhető meg. Magyarország azonban ezen országok közül is kiemelkedik, itt az utóbbi évtizedben inkább felerősödött a kisebbségekkel szembeni intolerancia és előítéletesség, és nem hatnak olyan normák, melyek megszelídítenék és tompítanak a nyíltan vállalt előítéleteket. Az index segítségével mért homofób és/vagy bevándorlás-ellenes előítéletesség 2003-ban még csak a közvélemény 37 százalékát jellemezte, de ez az arány 2005-re 46%-ra, 2007-re 55%-ra növekedett. 2009-ben az alindex értéke enyhe visszaesést mutatott (52%), Magyarország ezzel együtt is Európa – a Törökország és Lettország utáni – harmadik legelőítéletesebb közvéleményével jellemezhető (a változások szignifikánsak: $F=40,788$, $p<0,01$).

Ez elsősorban az etnikai előítéletesség és sovinizmus erősödésének köszönhető, melynek indikátorai 2007-ig csaknem duplájára emelkedtek, és enyhe csökkenés után is rendkívül magas szinten maradtak. A jóléti sovinizmussal „fűszerezett” bevándorlás-ellenesség széles tömegbázist tudhat magáénak Magyarországon. Azon válaszadók aránya, akik szerint egyáltalán nem szabadna külföldön élő nem magyar nemzetiségű embereknek engedélyezni a betelepülést, 33%, és ezt is felülmúlja azok aránya, akik szerint az Európán kívüli szegényebb országok lakóinak nem szabadna egyáltalán megengedni a betelepülést (41%). Mindkét előző mutató a 2009-es adatfelvétel legmagasabb értéke a vizsgált országok között. Az adatokból látható az is: a magyar idegenellenesség fő mozgatórugója inkább gazdasági eredetű (pl. jóléti munkahelyföltés, „segélyirigység”), tehát a jóléti sovinizmus hazánkban erősebb taszítóerőt jelent, mint a kultúrsovinizmus és az etnonacionalizmus. Jellemző ebből a szempontból, hogy a magyar lakosság mindössze 9%-a van azon a véleményen, hogy a magyar kultúrára egyértelműen károsak a bevándorlók, azonban több mint kétszer ennyien, 22% gondolja úgy, hogy a bevándorlók hatása a gazdaságra nagyon kedvezőtlen. A magas idegenellenesség mutatói mögött ugyanakkor az ismeretlentől való félelem is meghúzódik.

Bár voltak már korábban is olyan szórványos és esetleges politikai kísérletek – középpártok részéről is, melyek a bevándorlással kapcsolatos irracionálisan erős félelmek kiaknázására törekedtek – az MSZP 2002-es választások előtti, a státusz-törvény elfogadását követő „huszonhárommillió román munkavállaló” elleni kampá-

nya, majd a kettős állampolgárság elleni, jóléti sovinizmusra erősen építő kampánya 2005-ben, a KDNP riogatása „egymillió kínai bevándorló” tervezett betelepítésével 2007-ben –, a rövidéletű MIÉP után a Jobbik volt az a párt, amely a nemzeti-etnikai sovinizmust ideológiájának középpontjába emelve, ezt az erős előítéletes potenciált valóban ki tudta aknázni. A Jobbik 2009-es, beszédes kampányjelszava „Magyarország a magyaroké” volt. A Jobbik az előítéletek közül leginkább a romaellenességet tudta kiaknázni és politikai szavazatokra konvertálni. A „cigánybűnözés” elleni kampány ugyanis az olaszlisztkai lincselés („Cigányliszka”), majd a veszprémi Cozma-gyilkosság után az érdeklődés homlokterébe került. Bár a romákkal kapcsolatos előítéleteket a European Social Survey nem méri, korábbi kutatásokból jól tudható, hogy Magyarországon a romaellenesség annyira többségi attitűd, hogy már szinte normaként azonosítható (Publicus Research, 2009), és kutatások igazolták azt is, hogy jelentős összefüggés van a romaellenes és xenofób előítéletek között (Csepeli, Fábíán, Sik, 1998). Így, ha csak áttételesen is, de a magas előítéleteség-pontszámok mögött felsejlik a magas romaellenesség is.

Jobboldali attitűd-, és értékorientáció

Míg a rendszerváltás óta hagyományosan jellemző volt hazánkban a bal- és jobboldali erők viszonylagos egyensúlya, 2006-ot követően ez a helyzet jelentősen meg bomlott, és ezt a változást már egyértelműen tükrözte a 2009-es európai parlamenti, majd a 2010-es országgyűlési választás eredménye, melyeken a két legfontosabb jobboldali párt, a Fidesz és a Jobbik 70 százalék körüli listás szavazatot söpört be. Ennek alapvető oka a baloldali kormánnyal szembeni ellenszenv erősödése, és a baloldali-liberális kormánypártok támogatásának csökkenése volt, mely egyre több választót „csapott” a pártpolitikai jobboldalra. Félreértés lenne azonban ebből azt a következtetést levonni, hogy a magyar közvéleményben éles *értékváltás*, a jobboldali-konzervatív ideológiai pólus irányába történő eltolódás ment végbe. Erre utalnak a DEREK adatai is: a jobboldali attitűd-, és értékorientációval jellemezhető válaszadók aránya 2003 óta gyakorlatilag állandó, 27 és 29% között ingadozik (a változások nem szignifikánsak), ami a mintában magas ugyan, de nem kiugró: ugyanez az érték Romániában szintén 27%-os, Szlovákiában 28%-os, Bulgáriában 30%-os.

A magukat bal-jobb skála jobbszélén (0–10-es skála 9-es és 10-es értékén) elhelyező válaszadók aránya 2009-ben 10 százalékos volt, ami némi, de nem kifejezetten látványos emelkedést mutat 2003 óta (akkor 6% volt). A vallásosságot és a hagyománykövetést magában foglaló tradicionalizmus a válaszadóknak ugyanakkor mindössze 7 százalékára jellemző, ami alacsony-közepes szintnek számít, és egyáltalán nem mutat emelkedést az elmúlt években. Magyarországon a válaszadók 17 százaléka jellemezhető magas szabálykövetéssel és rendpártisággal, ami nemzetközileg magas arány ugyan, de inkább enyhe hanyatlást mutatott az utóbbi években. Ezen, tekintélyelvűséggel rokonítható vélemény-együttesen belül – erős vezetés iránti igény, biztonságra törekvés, merev szabály-, és normakövetés – ugyanakkor az erős állam és a nagyfokú biztonság iránti igény továbbra is meglehetősen magas.

A tekintélyek iránti igényt erősítheti a jövőben az is, hogy a mai magyar társadalom teljességgel nélkülözi a mintát és értékeket adó tekintélyeket, inkább egyfajta „tekintélyvákuumról” beszélhetünk. A rendszerváltás lerombolta az államszocialista rendszer korábban létező tekintélyi struktúráit, és a tekintélyek általános megroppanásához vezetett (Hunyady, 1996), azonban sem az új intézmények, sem az új szereplők nem tudtak valódi megbecsültségre szert tenni és széles körben mintaadóvá válni. A vallásnak hazánkban nincs valódi értékorientációs és tekintélyközvetítő szerepe. A rendszerváltás után nagy megbecsültségnek örvendő politikai szereplők, például az államfő megítélésének jelentős zuhanása és általában az intézmények egyre kedvezőtlenebb megítélése az utóbbi években a politikai tekintélyek – részben az azokat megtettesítő személyektől elvonatkoztatott – gyengülésére utal. Ezt a „tekintélyvákuumot” a Jobbik az utóbbi időben főképp a nemzeti tekintélyekre való permanens hivatkozással igyekezett betölteni (Szent Korona-tan, Szent István Magyarország, Horthy-kultusz stb.).

Rendszerellenesség

A *rendszerellenesség* alindex terén láthatjuk a legmeredekebb és legdrámaibb emelkedést. A rendszerkritikus véleményt osztó válaszadók aránya a 2003-as 12%-ról 2009-re 46%-ra nőtt (a növekedés szignifikáns: $F=158,089$; $p<0,01$).

A leglátványosabb a komponensek szintjén a politikai elittel szembeni bizalmatlanság erősödése: a 2009-es adatok alapján 34% azok aránya, akik az Országgyűléssel és a politikusokkal szemben egyaránt bizalmatlanok, míg 2003-ban ez az arány csak 7% volt (a különbség szignifikáns: $F=140,06$; $p<0,01$). A politikai elitbe és a politikusokba vetett bizalom csökkenése a rendszerrel kapcsolatos illúziók elvesztésének és a rendszer iránti támogatás megfáradásának jó indikátora.

A politikusokkal és a pártokkal szembeni szimpátia megkopása részben annak köszönhető, hogy az utóbbi években a pártrendszer megmerevedett, és a politikai kínálat – jelentős részben a választók döntéseinek köszönhetően – beszűkült. Erre utal például, hogy 1998 után egy választáson sem tudott négynél több párt a parlamentbe jutáshoz szükséges 5 százaléknál magasabb listás eredményt szerezni. A politikai kínálat tehát beszűkült, a választók pedig ráuntak a meglévő politikai szereplőkre, és részben ez az érzés vált a pártrendszer éppen zajló átalakulásának egyik hajtóerejévé: az LMP és a Jobbik megjelenéséhez is ez járult hozzá. A Jobbik a Magyar Gárda révén megújulva, új arcokkal, új stílussal és új üzenetekkel csaknem félmillió választót állított maga mellé – eddig példátlan átalakulást idézve elő a parlamenti és parlamenten kívüli pártok erőviszonyában.

A demokratikus rendszer jelenlegi állapotáról és stabilitásáról igen sokat elmond, hogy bár a bizalom erodálódásából minden intézménynek kijutott, a vizsgált időszakban a kormányba vetett bizalmatlanság mellett éppen a demokráciába vetett bizalmatlanság emelkedett leginkább. Erre utalhat legalábbis, hogy az utóbbi években a kormánnyal szemben elégedetlen válaszadók számarányának növekedésével párhuzamosan emelkedett a demokratikus rendszerrel szemben elégedetlen válasz-

adók aránya. Azon válaszadók aránya, akik egyszerre elégedetlenek az aktuális kormányral és a demokráciával, 26%, ami szintén rendkívüli emelkedés, figyelembe véve, hogy 2003-ban ennek a komponensnek az értéke mindössze 4 százalékos volt (az emelkedés szignifikáns, $F=139,363$; $p<0,01$).

A rendszerváltás óta a társadalomban számos illúzió foszlott így szét a demokratikus rendszerrel és a piacgazdasággal kapcsolatban. Ebben akár egyfajta nemzet-karakterológiai hatást is feltételezhetünk: a magyar „néplélek” hagyományos leírásai szerint a magyarokra jellemző egyfajta „szalmaláng-természet”, a csodavárás és az azt követő kiábrándulás dinamikája (lásd Hunyady, 2000, Csepeli, 2008). A magyar közvélemény szerint a demokrácia alig húsz éves múltja ellenére megfáradt és kiüresedett, ami nagyban javítja a rendszerkritikus szélsőjobboldal üzeneteinek társadalmi akusztikáját és recepcióját. Az utóbbi években folyamatosan az érdeklődés homlokterében lévő korrupciós botrányok tovább erodálták nemcsak a baloldalba, de a demokráciába vetett bizalmat is.

2009-ben 13% volt azon válaszadók aránya a lakosságon belül, akik egyszerre nagyon bizalmatlanok a jogrendszerrel és a jogszabályok betartása felett örködő rendőrséggel szemben. A jogrendszerrel és a rendőrséggel szembeni bizalmatlanságot a kutatásokon túl éppen a Magyar Gárda rendkívüli sikere és 2007 után robbanásszerűen növekvő taglétszáma bizonyítja. Többek között a jogérvényesítéssel kapcsolatos elégedetlenség következménye ugyanis, hogy a lakosság egy része külső szervezetektől várja az állami feladatok ellátását. A szélsőjobboldali mozgalmak éppen erre az igényre reagálnak, amikor azt ígérik, hogy átveszik az államtól az elégtelenül ellátott rendvédelmi, igazságszolgáltatási, honvédelmi feladatok egy részét.

Félelem, bizalmatlanság és pesszimizmus

Ennek az alindexnek az értéke az utóbbi években szintén szignifikáns növekedést mutatott, 19%-ról 27%-ra növekedett ($F=14,217$; $p<0,01$). Ennek alapvető oka, hogy jelentősen nőtt a gazdasággal kapcsolatos aggodalmak szintje. 2009-ben 49% volt azon válaszadók aránya, akik nagyon rossznak ítélik meg az ország gazdasági helyzetét (2003-ban 10%) és 14% azoké is, akik azt mondták, hogy nagyon nehezen jönnek ki a jövedelmükből (2003-ban 12%). A változások szignifikánsak ($F=35,47$; $p<0,01$). Jellemző a magyar közgondolkodásra, hogy a gazdasági kilátástalanság érzésében a nálunk jóval kedvezőtlenebb gazdasági helyzetű és életszínvonalú országokat is magunk mögé utasítunk (Keller, 2009). Feltűnő ugyanakkor, hogy míg az ország helyzetének megítélése a vizsgált időszakban drasztikusan romlott, ezt nem követte a saját élethelyzet megítélésének ilyen mértékű visszaesése.

A hagyományos magyar pesszimizmus ismeretében nem igazán meglepő, hogy a többi országhoz képest is kiemelkedően magas azok aránya is, akik nagyon elégedetlenek saját életükkel (9%, 2003-ban 6%). A személyes élethelyzet, illetve a gazdasági-politikai környezet megítélésében mutatkozó pesszimizmus ugyanakkor az utóbbi években (főleg 2006-ot követően) részben a folyamatos megszorító intézkedéseknek, részben a gazdasági válságnak köszönhetően rendkívüli módon felerő-

sődött, és erős kormányellenes protest-hangulatba csapott át, ami az elmúlt évek szavazásainak – 2006-os önkormányzati választás, 2008-as népszavazás, 2009-es EP-választás – eredményeiben egyértelműen tükröződött. Ebből az intenzív elégedetlenségből pedig a parlamenti ellenzék mellett az intézményesülő szélsőjobboldal is tudott és tud profitálni. Az utóbbi években jutott el tehát oda a politika, hogy a magyar közvéleményre jellemző pesszimizmus valódi politikaformáló tényezővé vált, és a parlamenten kívüli szereplők felé orientálhatta a szavazók egy részét.

JOBBDALI EXTREMIZMUS IRÁNTI IGÉNY IZRAELBEN

Kínálat és kereslet: jobboldali radikális pártok Izraelben

A militáns szélsőjobboldal egyszer már fontos történelemformáló szereplővé vált Izraelben. 1995-ben Yitzhak Rabin izraeli miniszterelnököt egy ultraortodox nacionalista joghallgató, Yigal Amir lőtte le, aki úgy érezte, Rabin a béketárgyalásokkal és különösen az oslói békemegállapodással gyakorlatilag elárulta Izraelt. Az oslói megállapodás egyes, Izrael által ellenőrzött területek Palesztinának való átadását, illetve Ciszjordánia és a Gázai-övezetben egy önkormányzó Palesztin Hatóság felállítását irányozta elő. Yigal Amir szerint azonban Ciszjordániából való kivonulással és a zsidó telepek felszámolásával Izrael voltaképpen zsidók örökségét és jogos történelmi tulajdonát adja fel.

A – többnyire kevésbé sikeres – béketárgyalások mindig a belpolitikai konfliktusok középpontjában álltak Izraelben; sőt, nem egy alkalommal a békefolyamatok körüli viták vezettek pártszakadásokhoz is. 2005-ben például, Ariel Sharon annak érdekében alakította meg a Kadimát a Likud mérsékeltjeiből, hogy egyoldalú gázai kivonulási tervéhez politikai háttérrel biztosítson. Míg a baloldali és centrista pártok hagyományosan inkább a békefolyamatok felgyorsítását, újrakezdését és a diplomáciai tárgyalások útján elért kompromisszumok fontosságát hangsúlyozták, a jobboldali erők nyíltan vagy burkoltan, de jellemzően inkább bírálják a béketárgyalásokat, azok alacsony hatékonysága miatt, és – például a palesztin terrorizmus megfékezése érdekében – az erős, egyértelmű katonai fellépés szükségességét hirdetik. A közvélemény jellemzően erősen megosztott a békefolyamatok megítélésében, ugyanakkor a bal- és jobboldali pártok billegő erőegyensúlyát jellemzően az arab–izraeli diplomáciai tárgyalásokkal és a kompromisszumok politikájával kapcsolatban hol felerősödő, hol alábbhagyó lelkesedés határozza meg. A – sokszor politikai eszközként is használt és hivatkozott, és ezzel összefüggésben egymásnak is gyakorta ellentmondó – közvélemény-kutatások például rövid távon is ingadozó támogatottságot mértek a telepes mozgalom felfüggesztésével kapcsolatban, amelyet az utóbbi időben az Egyesült Államok, az EU és több más ország is sürgetett¹¹. Elmondható

¹¹ A Dahaf intézet 2009 júniusi kutatása szerint például az izraeliek 52%-a, támogatja a telepes-mozgalom felfüggesztését. <http://www.israelpolicyforum.org/blog/dahaf-institute-poll-majority-israelis->

azonban, hogy az utóbbi évtized fegyveres konfliktusai, – a második intifáda 2000-ben, a második libanoni háború 2006-ban, a harcok a Hamasz erőivel a gázai övezetben 2008-ban – illetve az öngyilkos merényletek, inkább rombolták a palesztin-izraeli békefolyamatokba és a kompromisszumos megoldásokba vetett bizalmat. Ezzel is összefügghet a DEREK erősödésén túl az is, hogy a radikális jobboldali pártok 2003-ban a szavazatok 17, 2009-ben már 31 százalékát szerezték meg.

Az izraeli társadalom fontos törésvonalai magát a jobboldalt is egymással erős ideológiai és érdekkonfliktusban álló erőkre szabdalják. Az ideologikus szempontból erősen megosztott izraeli társadalomban a zsidó lakosságon belül a következő fontosabb választóvonalak különíthetők el (Ben-Rafael és Sarot, 1991 nyomán):

- **Askenázi-Szefárd.** A túlegyszerűsített dichotómia alapján a szefárdok a közel-keleti származású zsidók, szemben az Európából származó, közelmúltban betelepült askenáziakkal. A pártpalettán az ultraortodox vallásos (jelenleg a Benjamin Netanjahu vezette kormányban is szerepet vállaló) Shas párt például inkább a tradicionálisabb szefárd zsidóságot képviseli, míg a szintén jelenlegi kormánytag Avigdor Liberman vezette Yisrael Beiteinu (Izrael a Mi Hazánk) a javarészt orosz származású európai askenázi zsidókat. Az ellenzéki ultraortodox Egyesült Tóra Judaizmus párt szintén inkább az askenázi zsidók képviselőjében lép fel.
- **Vallásos-Szekuláris.** Míg az izraeli jobboldalon a Likud, illetve az abból kivált Izrael a Mi Hazánk Párt gyökereiket tekintve inkább szekuláris nacionalista (cionista) pártok, a Shas Párt és az Egyesült Tóra Judaizmus erősen tradicionális, ortodox vallásos nézeteket képviselő politikai szervezetek. Egy a 2003-as választási eredményeket vizsgáló kutatás (Hirsch–Hoefler, Canetti, Pedahzur, 2010) az izraeli radikális jobboldali „pártcsaládon” belül jól elkülöníthetőnek találta a szekuláris populista radikális jobboldali pártokat (Nemzeti Egység, korábbi vezetője a most az Izrael a Mi Hazánk-at vezető Lieberman), illetve a vallásos fundamentalista pártokat (Shas, Egyesült Tóra Judaizmus, Nemzeti Vallási Párt). A kutatás eredményei szerint ezen pártok szavazói ráadásul különböző szocioökonómiai, ideológiai és pszichológiai karakterisztikumokkal jellemezhetőek. Ami azonban fontosabb, az ideológiai motívumokban találhat markáns különbség: míg a populista radikális jobboldali pártok szavazóit leginkább nacionalizmusuk, a vallásos fundamentalista pártokét inkább morális konzervativizmusuk készíti az általuk preferált párt támogatására.
- **„Veteránok”– Új bevándorlók.** Benjamin Netanjahu 2009-ben alakított kormánya kíméletlen harcot indított a főleg Afrikából érkező illegális bevándorlók ellen, a hazatoncolásokat is kilátásba helyezve. Az Izraelt és Ciszjordániát el-

support-obamas-settlement-policy. Két közvélemény-kutatás 2010 márciusában 41–46%-ra tette az arányt, még mindig relatív többséget mérve. <http://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2010/0319/Nearly-half-of-Israel-supports-Quartet-call-for-Israeli-settlement-freeze>. Egy 2009 júniusában készített kutatás ugyanakkor csak 37%-osra mérte ezt az arányt, megállapítva, hogy az izraeliek relatív többsége, 56%-a támogatja a további telepek építését. <http://www.haaretz.com/news/poll-56-of-israelis-back-settlement-construction-1.277841>

választó fal megépítésének indoka is – a terrorizmus egyébként sikeresnek bizonyult megfékezése mellett – részben az volt, hogy ez gátat szabhat az illegális bevándorlásnak. A legtöbb esetben a bevándorlók a politikai diskurzusokban mint nem-zsidó, akár az arab terrorizmus veszélyét is magában rejtő bevándorlók kerülnek szóba. A zsidók új generációinak letelepedését elvben egy párt sem ellenzi nyíltan. Sőt, Liberman cionista pártja például az új zsidó bevándorlók társadalmi-gazdasági integrációját sürgeti, és a zsidó bevándorlás erősítését szorgalmazza. Ezzel együtt ugyanakkor egyre erősebb és nyíltabb a konfliktus a bevándorlók különböző generációi között is. Az „őshonos”, illetve a második világháború utáni néhány évtizedben Európából letelepedett zsidók többségében erősödik a jóléti sovinizmus, sokan nem szívesen osztanák meg az általuk megszerzett javakat például az Etiópiából és más országokból származó új zsidó bevándorlókkal sem. Az utóbbi években ráadásul a folyamatos biztonsági fenyegetés felerősítette a bevándorlással kapcsolatos általános félelmeket, és az ezen közérülethez igazodó leegyszerűsített politikai retorika elmosza a különbséget a bevándorlók különböző csoportjai között. Eli Yishai, a Shas párt által delegált belügyminiszter például a közelmúltban úgy fogalmazott: „Az illegális bevándorlás Izrael létét fenyegeti”¹². (Jerusalem Post, 2010.)

Ahogy fent is utaltunk rá, a törésvonalak a (szélső)jobboldalt is tagolják. Részben az izraeli választási rendszer sajátosságaiból fakadóan – tisztán listás rendszer, nagyon alacsony, 2 százalékos parlamentbe jutási küszöbvel – a parlamenti pártok száma is magas (jelenleg 12), és a radikális jobboldal is heterogén és sokszereplős Izraelben.

Pedahzur és Perliger (2004) szerint az izraeli radikális jobboldali pártcsalád öt fő közös vonással jellemezhető: 1. nacionalizmus, 2. kirekesztés, 3. xenofóbia, 4. demokráciaellenesség és 5. morális konzervativizmus. Ennek a kritériumnak Hirsch-Hoefler, Canetti és Pedahzur (2010) szerint négy párt „tett eleget” a 2003-as választásokon: a Nemzeti Egység (Ha’Ichud Haleumi), a Nemzeti Vallásos Párt (Mafdal), a Shas, illetve az Egyesült Tóra Judaizmus (Yahadut Hatora). Míg az első pártot a szerzők populista radikális jobboldali pártként jellemzik, a másik három pártot vallási fundamentalistaként (4. táblázat).

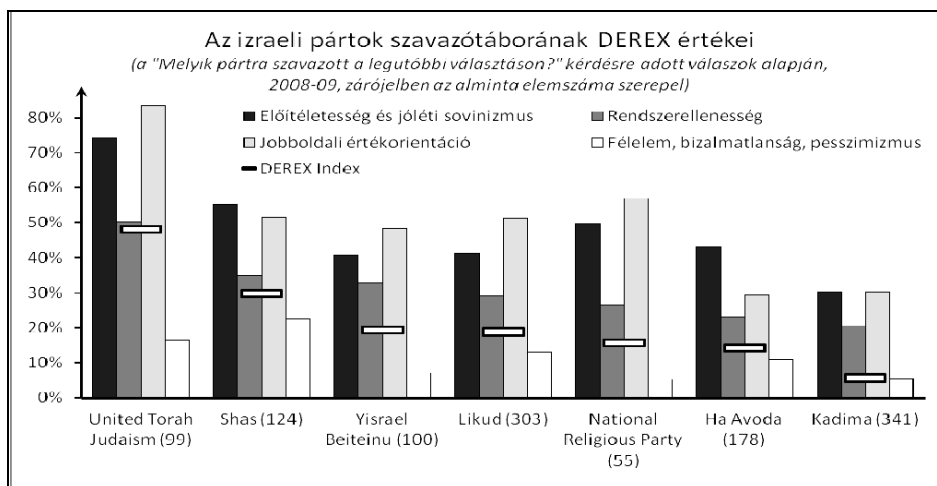
¹² <http://www.jpost.com/Israel/Article.aspx?id=181778>

4. táblázat: Radikális jobboldali pártok Izraelben (2003-ban a Knesszetben mandátumot szerzett, 2% feletti eredményt elért pártok közül)

Párt	Választási eredmény (% , 2003)	Ideológia Hoefler, Canetti és Pedahzur (2010) kategóriája alapján*	Főbb jellemzők
Ha'Ichud Haleumi) Nemzeti Egység	5,5%	PRR	Szekuláris nacionalista
Shas	8,2%	RF	Erősen konzervatív, vallásos, harsányan bevándorlás-ellenes, szefárd
Egyesült Tóra Judaizmus (Yahadut HaTorah HaMeukhedet)	4,3%	RF	Ultraortodox vallásos, askenázi
Nemzeti Vallásos párt (Mafdal)	2,9%	RF	Vallásos cionista, telepespárti
Összesen	16,9%		

* populista radikális jobboldali (populist radical right): PRR, Vallásos fundamentalista (religious fundamentalist): RF

Ugyanezen tipológiát követve a 2009-es törvényhozási választások eredményei alapján (5. táblázat) hat párt jellemezhető radikális jobboldaliként ideológiája alapján: a Shas, az Egyesült Tóra Judaizmus, a Nemzeti Vallásos Párt az utóbbiból kivált Zsidó Haza, a Nemzeti Egység, illetve a Nemzeti Egység pártszövetségből azóta kivált, Avigdor Liberman vezette Izrael a Mi Hazánk. A radikális jobboldalinak tartott pártok követői rendszerint magasabb DEREK értékekkel rendelkeznek, mint a mérsékelt pártok (lásd 4. ábra).

4. ábra: Az izraeli pártok szavazóinak jobboldali extrémizmus iránti igénye

5. táblázat: Radikális jobboldali pártok Izraelben (2009-ben a Knessetben mandátumot szerzett, 2% feletti eredményt elért pártok közül)

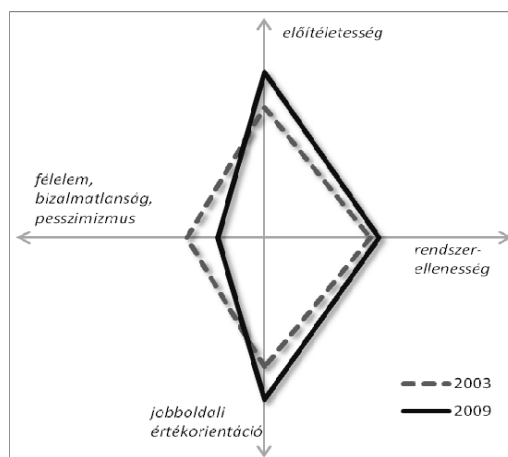
Párt	Választási eredmény (%., 2009)	Kormányzati státusz	Ideológia Hoefler, Canetti és Pedahzur (2010) kategóriája alapján*	Vezető (műta)	Főbb jellemzők
Izrael a Mi Hazánk (Yisrael Beiteinu)	11,7%	Kormánypárti	PRR	Avigdor Liberman külgügyminiszter	Szekuláris nacionalista (cionista), askenázi (javarész) orosz bevándorlók alapította párt)
Shas	8,5%	Kormánypárti	RF	Eli Yishai belügyminiszter	Erősen konzervatív, vallásos, bevándorlásellenes, szefárd
Egyesült Tora Judaizmus (Yahadut HaTorah HaMeukhedet)	4,4%	Kormánypárti (Agudat Israel)	RF	Yaakov Litzman (egészségügyminiszter- helyettes)	Ultraortodox vallásos, askenázi
Nemzeti Egység (<i>Halhud HaLeum</i>)	3,3%	Ellenzéki	PRR/RF	Yaakov Katz	Nacionalista, telepespárti, rendpárti
A Zsidó Haza (<i>HaBayit HaYehudi</i>)	2,9%	Kormánypárti	RF	Daniel Hershkovitz	Nacionalista, vallásos, cionista
Összesen	30,8%				

KERESLETI OLDAL: A JOBBOLDALI EXTREMIZMUS IRÁNTI IGÉNY IZRAELBEN

Akárcsak Magyarországon esetében, 2003 és 2009 között Izraelben is szignifikánsan nőtt a Jobboldali Extremizmus Iránti Igény ($F=13,973$; $p<0,01$), és ezzel párhuzamosan növekedett a radikális jobboldaliként definiálható pártok támogatottsága is (lásd 4., 5., 6. táblázat, 5. ábra). A részletekben elmerülve azonban a változások jellege drasztikusan eltérő. Míg Magyarországon elsősorban a politikai elittel szembeni ellenszenvékből táplálkozó *rendszerellenesség* növekedése okozza a jobboldal ideológiája iránti növekvő társadalomlélektani fogékonyságot, Izraelben sokkal inkább az *előítéletesség* és a *jobboldali értékorientáció* szignifikáns erősödését láthatjuk ($F=30,313$; $p<0,01$). Izraelben nem erősödött a közállapotokkal kapcsolatos általános elégedetlenség: a rendszerellenesek aránya szinte változatlan maradt, a *félelem, bizalmatlanság és pesszimizmus* pedig még csökkent is a 2003-as adatfelvétel óta. Az izraeli társadalom tehát bezárkózóbb és nacionalistább, tekintélyelvűbb és tradicionalistább lett, mint volt 2003-ban. A Magyarországon oly látványos közhangulat-romlást azonban nem láthatunk az adatokban.

6. táblázat: Jobboldali Extremizmus Iránti Igény Izraelben.

	2003	2009
előítéletesség és jóléti sovinizmus	35,5%	45%
rendszerellenesség	25,7%	27,8%
jobboldali értékorientáció	35,3%	44,1%
félelem, bizalmatlanság és pesszimizmus	18,7%	11,2%
DEREX	12,8%	16,1%

5. ábra: Jobboldali Extremizmus Iránti Igény mintázatának változása Izraelben

Előítéletesség és jóléti sovinizmus

Adataink szerint az előítéletes válaszadók aránya az izraeli társadalomban 2003 és 2009 között 36-ról 45 százalékra nőtt. Ezzel Izrael a vizsgált 33 ország mezőnyében a hetedik legelőítéletesebb közvéleménnyel jellemezhető országgá vált. A bevándorlás-ellenesség erősödése összefügghet az utóbbi évtized fegyveres konfliktusai által generált bizalmatlansággal és a terrorfenyegetettséggel is. Egy Izraelben végzett terepkutatás eredményei kifejezetten arra utalnak, hogy a terroristacselekmények, illetve a lakóhely-elhagyás kényszerítése, mint például az Ariel Sharon által 2005-ben végrehajtott telepfelszámolási programok, akár azonnal erősíthetik a kisebbségi csoportokkal szembeni politikai kirekesztő hajlamot („political exclusionism”, Canetti-Nisim et al., 2009).

Legalább ekkora szerepe lehet ugyanakkor a növekvő jóléti sovinizmusnak, tehát az új (például etióp) bevándorlókkal szembeni, irigységen alapuló ellenérzéseknek. Egyre általánosabb vélekedés, mely szerint az új bevándorlók veszélyeztetik a már az országban élő állampolgárok életszínvonalát, mivel versenyt jelentenek a munkaerőpiacon, és igényt tartanak a mások által is megtermelt közös javakra. Az utóbbi időszakban ezzel összefüggésben felerősödött az európai bevándorlók és azok lezármazottai körében is az Európán kívüli országokból érkező bevándorlókkal szembeni ellenérzés, amit a jelenlegi kormányzat egyes erői (főleg a Shas) sikeresen meg is lovagolnak politikailag. Az adatok is elsősorban a gazdasági félelmek és a jóléti sovinizmus erősödését tükrözik vissza: szignifikánsan, 17-ről 29%-ra nőtt például azon válaszadók aránya a mintában, akik az Európán túli szegényebb országok lakóitól megtagadnák a betelepülés jogát ($F=103,108$; $p<0,01$); mindeközben azonban nem nőtt azok aránya, akik szerint a bevándorlók kulturális szempontból rossz hatást gyakorolnak az országra.

A bevándorláshoz tapadó gazdasági félelmek szerepére utalnak Canetti-Nisim és Pedahzur (2003) izraeli diákok körében végzett vizsgálatának adatai is. Vizsgálatukban a *politikai xenofóbia* a külföldi munkavállalókkal szemben bizonyult a legerősebbnek, őket követték elutasítottságban a palesztin etnikumú izraeli állampolgárok, őket pedig az orosz zsidók. A szerzők hipotézise szerint a recesszió által felerősített gazdasági – elhelyezkedési – és biztonsági félelmeknek is jelentős szerepe lehet a külföldi munkavállalók magas elutasítottságában, hiszen a mintában szereplő diákok elsősorban ezt a csoportot észlelték potenciális munkaerőpiaci riválisként.

Jobboldali értékorientáció

A bevándorlás-ellenesség mellett az izraeli társadalomban a leglátványosabb erősödést a tradicionalizmus és a tekintélyelvűség terén láthatjuk. Ennek az alindexnek az értéke 35-ről 44%-ra nőtt, ez utóbbi a 2009-es adatfelvétel legmagasabb értéke. Izraelben rendkívül magas (2003-ban 19%, 2009-ben 20%, szintén a legmagasabb érték az országok mezőnyében) azok aránya, akik öndefiníció szerint „szélsőjobboldaliak” – azaz a 10 fokú bal–jobb skála 9-es vagy 10-es pontján helyezik el magukat. 13%-ról 16 százalékra nőtt a lakosságon belül a tradicionalisták aránya

($F=9,445$; $p<0,01$). Ez elsősorban annak köszönhetően, hogy a hagyománykövetés értéke, illetve a vallásosság szerepe megnőtt (ebben csak Törökország és Ciprus múlta felül Izraelt 2009-ben). A legmagasabb mértékben azonban a tekintélyelvűséggel rokonítható szabálykövetés és rendpártiság komponens értéke növekedett: 15-ről 24%-ra $F=9,445$; $p<0,01$). Ezt a szabálykövetési hajlandóság kisebb erősödése mellett leginkább a biztonság és az erős kormányzat iránti igény felfutása magyarázza. A 2003-as 33% után 2009-ben 54% számára vált kiemelten fontossá például, hogy „az állam erős legyen, hogy meg tudja védeni polgárait” ($F=50,639$; $p<0,01$).

Általában megfigyelhetjük, hogy a jobboldali értékorientáció, és azon belül is a szabálykövetés és rendpártiság, illetve a tradicionalizmus komponensek értéke azon országok esetében kiemelten magas, amelyekben magas konfliktusszint: háborús, vagy terrorfenyegetettség, illetve diplomáciai ellentét jellemző: valamilyen külső konfliktusban vannak más országokkal, vagy az országon belüli, de mégis „külső” ellenségekkel. A mintában ilyen országnak tekinthető Törökország, Izrael, Görögország, Ciprus. Ezen konfliktusok jó eséllyel bővítik a szélsőjobb társadalmi bázisát, az említett országok karakterét magas előítéletesség – főleg bevándorlás-ellenesség –, a tekintélyelvűség és behódoló normakövetés, illetve a tradicionalista jobboldaliság magas szintje határozza meg. Az indulatok fő céltáblái ezen országokban nem a politikai intézmények, hanem az „idegenek”, a külső és kisebbségi csoportok. Izrael és Ciprus esetében ez nem szorul különösebb magyarázatra. A ciprusi konfliktusban ugyanakkor a másik két ország, Törökország és Görögország is mélyen érintett, amelyeknek ráadásul megvannak a maguk jelentős külső konfliktusai is, Görögországnak például Macedóniával, Törökországnak Irakkal.

Két olyan elmélet is van, amely részben magyarázni tudja ezt a jelenséget. A tekintélyelvűség szituacionista elméletei (egyik legkorábbi megfogalmazója, Fromm, 1941), azt hangsúlyozzák, hogy a tekintélyelvűséget részben azok a fenyegető társadalmi-gazdasági körülmények teszik lehetővé – háborús helyzet, gazdasági válság, amelyek az egyének kiszolgáltatottság és védtelenség érzését növelik, és ebben a helyzetben az emberek egy jelentős részének jellemző reakciója a „menekülés a szabadság elől” egyfajta formájaként az intézményes tekintélyeknek – köztük a társadalmi normáknak és a vallásnak – való behódolás. Vizsgálatok mutatták ki az Egyesült Államokban, hogy a harmincas évek világgazdasági válságának, illetve az 1978–1982 közötti időszak intenzív diplomáciai és hidegháborús konfliktusokkal, illetve recesszióval, energiaválsággal, magas munkanélküliséggel és inflációval jellemezhető korszakában kimutathatóan erősödött a tekintélyelvűség (Sales, 1973, Doty et al., 2004). És ahogy fent utaltunk rá, a gazdasági-etnikai és háborús válságok Izrael közelmúltját is messzemenően meghatározták.

A másik elmélet a pszichoanalízisből és egzisztenciális filozófiákból is merítő terrorkezelés elmélete (Simon et al., 1997). Ez a teória leegyszerűsítve azt állítja, hogy a halálfélelmet indukáló, vagy legalábbis a halandóság tényét tudatosító helyzetek emocionális következményeként az egyének hajlamosak visszahúzódní saját kulturális világnézetük biztonságát és az élet értelmére magyarázatot nyújtó, de

sablonos és sztereotip gondolkodást eredményező menedékébe. Ennek megfelelően az emberek és csoportok ilyen helyzetben inkább konzervatív válaszreakciókat adnak: a hagyományos, „kéznél lévő” világnézeteket, normákat, tekintélyeket veszik elő és ragadják meg, és erősebben elítélik azokat a csoportokat, melyek más világnézetet vallanak. A két elméletben alapvetően az a közös, hogy mindkettő úgy tekint az életfeltételeket vagy magát az életet fenyegető egzisztenciális válsághelyzetekre – például gazdasági válságok, háborúk, terrorcselekmények – mint amelyre természetes, sőt, egyén-, és csoportpszichológiai szempontból többé-kevésbé funkcionálisnak tekinthető reakció a nagyobb fokú kulturális és pszichológiai „bezárkózás”, illetve a hagyományos normák és tekintélyek támogatása.

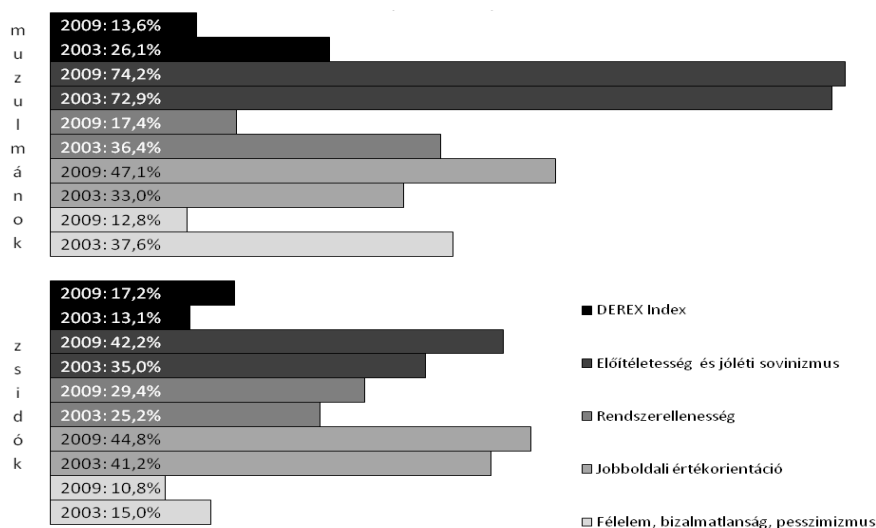
A közérzet mutatói

Mint ahogy fent is említettük, az intézménykritikus *rendszerellenesség* 2003 és 2009 között nem nőtt Izraelben számottevő mértékben. Ha azonban kicsit alaposabban vizsgáljuk az adatokat, érdekes részletekre lehetünk figyelmesek. Szignifikánsan, 12-ről 17 százalékra nőtt a politikai elittel szemben elégedetlenek aránya ($F=26,324$; $p<0,01$). A jogrendszerrel és a jogalkalmazókkal szemben bizalmatlanok aránya is nőtt (3-ról 7 százalékra, $F=42,566$; $p<0,01$), de még mindig rendkívül alacsony szinten maradt. Nem szignifikáns mértékben csökkent a nemzetközi szervezetekkel, az EU-val és ENSZ-szel szemben bizalmatlan válaszadók aránya is, 15-ről 12%-ra. A politikai rendszerrel szemben erősödött az elégedetlenség, ami nem annyira a demokráciával, mint inkább a kormányzattal szembeni bizalmatlanság erősödésének köszönhető.¹³ A *félelem, bizalmatlanság és pesszimizmus* mutató értéke azonban még szignifikánsan csökkent is, 19-ről 11%-ra ($F=51,016$; $p<0,01$). Ez azonban csak első ránézésre meglepő. Gyakran megfigyelt jelenség például, hogy az öngyilkosságok aránya visszaesik háborús időszakokban (lásd pl. Lester, 1993). Ezt a pszichoanalitikusok (lásd pl. Freud, 1920/1991) alapvetően azzal magyarázzák, hogy háborús időszakban a halálösztön, a destruktivitásért felelős Thanatosz a háborús konfliktus okán a külső tárgyak ellen irányul, „kielégül”, és nem fordul az ego ellen. Ugyanakkor az, hogy a gazdasági aggodalmak sem növekedtek, alapvetően magyarázható az izraeli gazdaság trendjeivel. 2003-ban a gazdaság egy recessziós periódust követően mélyponton volt Izraelben, és paradox módon a mutatók kedvezőbbek voltak az Izrael gazdaságát egyébként mélyen érintő válság idején. Bár 2008 második és 2009 első félévében a gazdaság már zsugorodott, ekkor a munkanélküliség történelmi mélyponton volt (2008-ban 6,1%, 2009-ben 7,6%), szemben a 2003-as, 11% közeli csúccsal (KSH, IMF).

¹³ A 2002–2003-as adatfelvétel ideje Ariel Sharon, 2008–2009 es adatfelvétel ideje Ehud Olmert kormányzásának idejére esett, az utóbbi nem sokkal a kormányváltást eredményező parlamenti Knesszet-választás előtt fejeződött be.

ETNIKAI KÜLÖNBSÉGEK

Érdekes adat, hogy míg a zsidó többségen belül egyértelműen növekedett a DEREK index értéke (14%-ról 17%-ra, $F=13,094$; $p<0,01$), a minta egytizedét kitevő izraeli állampolgár palesztin kisebbségen belül látványosan csökkent a jobboldali extrémista ideológiák iránti pszichológiai fogékonyság (26%-ról 14%-ra; $F=7,659$; $p<0,01$). Míg az *előítélet* hasonló szinten maradt, és a *jobboldali értékorientáció* még nőtt is, jelentősen visszaesett az intézménykritikus *rendszerellenesség*, illetve a *félelem, bizalmatlanság és pesszimizmus*. Hogy a változás ennyire látványosan csak két dimenziót érintett, talán arra utalhat, hogy a változások nem feltétlenül csak a véletlennek, tehát a mintavétel jellemzőinek tulajdoníthatóak. Lehetséges magyarázat lehet a változásra¹⁴, hogy a Ciszjordániát Izraelről elválasztó, az utóbbi években épített fal elvágta az Izraelben élő palesztinok és palesztin rokonaik között a mindennapi érintkezés lehetőségét, talán rákényszerítve az izraeli palesztinokat arra, hogy az izraeli társadalom tagjaival együttműködést alakítsanak ki, és bizonyos fókig integrálódjanak a társadalomba, miközben a Palesztinában élő palesztinok gondolkodásmódja, és politikai nézetrendszere kevésbé hatott rájuk. Az izraeli és arab szekuláris csoportok között, ezzel is összefüggésben, mintha az utóbbi években végbement volna egyfajta közeledés. Ezen tényezők hozzájárulhattak ahhoz, hogy az Izraelben élő arabok kevésbé utasítják el az utóbbi időben az izraeli politikai rendszert, és mintha a többséggel szembeni bizalmatlanságuk is enyhült volna.

6. ábra: Az izraeli fő vallási csoportok DEREK értékei (2003, 2009)

¹⁴ Köszönet Ghanem Nuseibehnek, a Political Capital közel-keleti irodavezetőjének, hogy erre a magyarázati lehetőségre felhívta a figyelmemet.

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A vizsgálat adatai arra utalnak, hogy a DEREK index alkalmas lehet arra, hogy a társadalomban végbemenő, a jobboldali extremista ideológiák iránti igény módosulásában is kifejeződő attitűdváltozást nyomon kövesse, illetve a változások jellegét részletesen kibontsa. Mind a magyar, mind az izraeli adatok vizsgálata alapján úgy tűnik, a radikális jobboldal választásokon megmutatkozó intézményes előretörésében az eleve magas társadalmi kereslet növekedésének jelentős hatása volt. Mindkét ország közvéleménye fogékonyabbá vált a jellegzetes szélsőjobboldali ideológiák iránt; a változások jellege és mintázata ugyanakkor merőben eltért egymástól a két országban.

Magyarországon 2003 és 2009 között nemzetközi összehasonlításban is szinte példátlan emelkedés ment végbe a szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet terén. Az emelkedés elsődleges oka a demokratikus intézményekbe vetett bizalom megroppanása volt. A bizalomvesztésből fakadó indulatok pedig nem csak a rendszer „átmeneti” szereplői, és a kormányzat ellen irányultak, hanem a politikai elit egészét és magát a demokratikus rendszert is feszegetni kezdték. Ugyanebben az időszakban a társadalmi előítéletek is jelentős emelkedést mutattak, és némileg növekedett a magyar társadalomban a félelem és a bizalmatlanság is. Nem ment végbe ugyanakkor átfogó értékváltozás: a magyar társadalom nem vált tradicionalistábbá és vallásosabbá az utóbbi években.

Akárcsak Magyarországon, 2003 és 2009 között Izraelben is emelkedett a jobboldali extremizmus iránti igény, és ezzel párhuzamosan növekedett a radikális jobboldaliról definiálható pártok támogatottsága is. A változások jellege azonban drasztikusan eltérő volt. Míg Magyarországon elsősorban a politikai elittel szembeni ellenszenvből táplálkozó *rendszerellenesség* növekedése okozta a jobboldal ideológiája iránti növekvő társadalomlélektani fogékonyt, Izraelben sokkal inkább az *előítéletesség* és a *jobboldali értékorientáció* erősödését láthatjuk. Izraelben nem erősödött a közállapotokkal kapcsolatos általános elégedetlenség, a *rendszerellenesek* aránya szinte változatlan maradt, a *félelem, bizalmatlanság és peszsimizmus* pedig még csökkent is a 2003-as adatfelvétel óta. Az Izraeli társadalom bezárkózóbb és nacionalistább, tekintélyelvűbb, és tradicionalistább lett, mint volt 2003-ban, közhangulat-romlást azonban nem láthatunk az adatokban.

Az attitűdökben és értékekben, majd ennek révén a szavazatokban is megmutatkozó változások némileg megkérdőjelezik a Ralf Dahrendorf-nak tulajdonított, közhelyé vált tételt, mely szerint egy politikai rendszert hat hónap, egy gazdasági rendszert hat év alatt át lehet alakítani, a társadalmi változáshoz azonban hatvan év kell. A demokratikus intézményekhez való állampolgári viszonyban ugyanis – adataink szerint – alapvető változások mehetnek végbe egy társadalmon belül akár néhány év leforgása alatt is. Ennek alapján a szélsőjobboldal hektikus politikai teljesítményének egyik okaként egyértelműen a társadalmi attitűdök rendkívüli változékonyt említhetjük.

IRODALOM

- BEN-RAFAEL, E.; GURION, B. (2010): *Ethnicity, Religion and Class in Israeli Society*. Cambridge University Press, Cambridge
- CANETTI-NISIM, D., HALPERIN, E. HOBFOLL, S. E. SHAPIRA, O., HIRSCH-HOEFLER, S. (2009): Authoritarianism, perceived threat and exclusionism on the eve of the disengagement: Evidence from Gaza. *International Journal of Intercultural Relations*, 33., 463–474.
- CANETTI-NISIM, D., PEDAHZUR, A. (2003): Contributory factors to Political Xenophobia in a multi-cultural society: the case of Israel. *International Journal of Intercultural Relations*, Vol. 27., No. 3., 307–333.
- CARTER, E. (2005): *The Extreme Right in Western Europe: Success or Failure?* Manchester University Press, Manchester
- CSEPELI GY., FÁBIÁN Z., SIK E. (1998): „Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények”. In: Kolosi, T., Tóth István, Gy.; Vukovich, Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport*, Budapest: TÁRKI, 458–489.
- CSEPELI GY. (2008): *A széthúzás éve. A világ 2009-ben*. Budapest, Népszabadság Kiadó, 21–22.
- ENYEDI ZS. (2004): Érték, értelem, érzelem. Politikai pszichológia Bibó nyomán. *Politikatudományi Szemle*, XIII./ 4. sz. 5–18.
http://www.poltudszemle.hu/szamok/2004_4szam/2004_4_enyedi.pdf
- ENYEDI ZS. (2005): A voluntarizmus tere. A pártok szerepe a törésvonalak kialakulásában. In: Gombár Cs. (szerk.): *Két Magyarország? Osiris-Korridor*, Budapest
- ESS ROUND 1: EUROPEAN SOCIAL SURVEY ROUND 1 DATA (2002): Data file edition 6.1. Norwegian Social Science Data Services, Norway – Data Archive and distributor of ESS data
- ESS ROUND 2: EUROPEAN SOCIAL SURVEY ROUND 2 DATA (2004): Data file edition 3.1. Norwegian Social Science Data Services, Norway – Data Archive and distributor of ESS data
- ESS ROUND 3: EUROPEAN SOCIAL SURVEY ROUND 3 DATA (2006): Data file edition 3.2. Norwegian Social Science Data Services, Norway – Data Archive and distributor of ESS data
- ESS ROUND 4: EUROPEAN SOCIAL SURVEY ROUND 4 DATA (2008): Data file edition 3.0. Norwegian Social Science Data Services, Norway – Data Archive and distributor of ESS data
- FREUD, S. (1991): *A halálöszön és az életöszönök*. Múzsák Kiadó, Budapest
- FROMM, E. (1941/2002): *Menekülés a szabadság elől*. Napvilág Kiadó, Budapest
- GIMES G., JUHÁSZ A., KISS K, KREKÓ P. (2009): *Láttelelet 2009 – a szélsőjobboldal megerősödésének okai*. A Political Capital Magyar Antirasszista Alapítvány megbízásából készített tanulmánya. http://maraalapitvany.hu/upload/lattelelet_2009.pdf

- HIRSCH-HOEFLER, S., CANETTI, D., PEDAHZUR, A. (2010): Two of a kind? Voting motivations for populist radical right and religious fundamentalist parties. *Electoral Studies*, 29., 678–690.
- HUNYADY GY. (1996): *Sztereotípiák a változó közgondolkodásban*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- HUNYADY GY. (2000): *Nemzetkarakterológiák*. Budapest, Osiris Kiadó.
- IMF (2010). Unemployment rate, Israel.
http://www.indexmundi.com/israel/unemployment_rate.html
- Jerusalem Post: Gov't calls for immigration crackdown. 2010. 07. 18.
<http://www.jpost.com/Israel/Article.aspx?id=181778>
- KARÁCSONY G., RÓNA D. (2010): „A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól”. *Politikatudományi Szemle*, XIX/1.; 94–123.
- KELLER, T. (2009): Magyarország helye a világ értéktérképén. Tárki, Budapest.
http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_wvs_keller.pdf
- KITSCHOLT, H. (2007): „Growth and Persistence of the Radical Right in Postindustrial Democracies.” *Advances and Challenges of Comparative Research. West European Politics*, Vol. 30., No. 5: 1176–1206.
- KREKÓ P., MOLNÁR CS. (2010): A szélsőjobboldal iránti kereslet növekedése Magyarországon. In: Sándor, P; Vass, L. *Magyarország Politikai Évkönyve, 2009*. DKMKA, Budapest
- KSH (2010). Statadat-táblák
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_int013.html
- LESTER, D. (1993): The effect of war on suicide rates. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 4/242., 248–249.
- MUDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press, Cambridge
- NORRIS, P. (2005): *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*. New York: Cambridge University Press
- PEDAHZUR, A., PERLIGER, A. (2004): An alternative approach for defining the boundaries of ‘party families’: examples from the Israeli extreme rightwing party scene. *Australian Journal of Political Science*, 39. (2)., 285–305.
- PIPPA, N. (2005): *Radical Right. Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge University Press, Cambridge
- POLITICAL CAPITAL INSTITUTE (2010): Back by Popular Demand – Demand for Right-Wing Extremism Index. Június 11, 2010.
http://www.riskandforecast.com/useruploads/files/derec_study.pdf
- PUBLICUS RESEARCH (2009): Cigányellenesség a norma. 2009. május 3.
http://www.publicus.hu/blog/ciganyellenesseg_norma/
- RYDGREN, J. (2007): The Sociology of the Radical Right. *Annual Review of Sociology*, Vol. 33., August
- SALES, S. M. (1973): Threat as a factor in authoritarianism: An analysis of archival data. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 28., 44–57.

- SCHWARTZ, S. H. (2003): Univerzálák az értékek tartalmában és struktúrájában. Elméleti előrelépések és empirikus próbák húsz országban. In.: Váriné Szilágyi Ibolya (szerk.): *Az értékek az életben és a retorikában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 105–154.
- SIMON, L., GREENBERG, J., HARMON-JONES, E., SOLOMON, S., PYSZCZYNSKI, T., ARNDT, J., ABEND, T. (1997): „Terror management and cognitive-experiential self-theory: Evidence that terror management occurs.” (in the experiential system). *Journal of Personality and Social Psychology*, 72. (5), 1132–1146.

DEMAND FOR RIGHT-WING EXTREMISM IN HUNGARY AND ISRAEL

(SUMMARY)

This study examines the tendencies in attitudinal demand for right-wing extremism in Hungary and Israel between 2002 and 2009. Political Capital Institute's Demand for Right-Wing Extremism Index, elaborated on the representative and comparative database of the European Social Survey, reveals that the percentage of respondents who are receptive to anti-establishment, chauvinistic, xenophobic, and authoritarian ideologies of the radical right was on the rise in the examined period in both countries. This phenomenon (which has completely different, country-specific causes in the two countries) was followed by the strengthening of the ethnocentric radical right parties in both countries on the elections in 2009 and 2010. The article provides some explanations for the strengthening need for radical right ideologies and policies in both countries.